

پرتو خرد

غلامحسین ابراهیمی دینانی

به کوشش
حسن سیّد عرب

۱۳۲۴ ع ۱۳۲۵ ش

انتشارات هرمس

انتشارات هرمس

تهران، خیابان ولی عصر، بالاتر از میدان ونک، بعد از برج نگار، شماره ۲۴۹۳ - تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۴
مجموعه ادب، فکر - فلسفه و کلام؛ ۱۰۳

پرتو خرد

غلامحسین ابراهیمی دینانی

به کوشش: حسن سیدعرب

چاپ اول: ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۵۰۰ نسخه

چاپ: رسام

همه حقوق محفوظ است.

سرشناسه:	ابراهیمی دینانی، غلامحسین، ۱۳۱۳-
عنوان و نام پدیدآور:	پرتو خرد
مشخصات نشر:	تهران: هرمس، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	شش + ۲۵۰ ص.
شابک:	978-964-363-931-0
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبای مختصر
یادداشت:	http://opac.nlai.ir قابل دسترسی کامل این اثر در نشانی:
شناسه افزوده:	سیدعرب، حسن، ۱۳۴۳ - گردآورنده
شماره کتابشناسی ملی:	۳۷۷۶۶۵۰

فهرست

۱	مقدمه
۵	سقراط و پرسش وجودی
۱۳	فلسفه و اخلاق
۴۷	دیدار عقل و عشق در تفکر اسلامی
۵۵	عقل و تجربه دینی
۷۳	سلوک در راه عقل و مسئولیت پذیری
۸۷	فلسفه اسلامی چیست؟
۹۵	فلسفه اسلامی؛ ممکن یا ناممکن؟
۱۰۵	تفکر فلسفی از ابن سینا تا عین القضاة همدانی
۱۲۵	ابوالحسن عامری
۱۴۵	غزالی
۱۷۷	ابن باجه
۱۸۹	ابن طفیل
۱۹۹	ابوالبرکات بغدادی
۲۱۷	فلسفه نوری و سهروردی
۲۲۷	حکمت اشراق (۱)
۲۴۹	حکمت اشراق (۲)
۲۶۱	خمیره ازل یا حکمت جاویدان از نظر سهروردی
۲۶۷	خوشاوندی معنوی نیچه و سهروردی

عقل مطرود	۲۷۹
عالم خیال از نظر ابن عربی و مولوی	۲۹۱
مقام اندیشه نزد مولانا جلال‌الدین مولوی	۳۰۵
حکمت متعالیه ملاصدرا در آینهٔ احادیث	۳۱۳
تأثیر فلسفه و حکمت متعالیه اسلامی در فلسفه غرب	۳۲۵
عقلانی بودن اسماء و صفات خدا از دیدگاه قاضی سعید قمی	۳۵۹
مدرس زنوزی	۳۶۹
عالم مثال از دیدگاه هانری کربن	۳۹۳
به یاد سیدجلال‌الدین آشتیانی	۴۰۱
سیدجلال‌الدین آشتیانی، صدراشناس بی‌بدیل	۴۰۹
ادبیات، مفهومی برای رستگاری	۴۱۳
نمایه	۴۳۳

مقدمه

تعریف انسان به «حیوان ناطق» مبین این معناست که اندیشه، کمال انسان است. نفس، با تعالی و فیض ناشی از ادراک هستی کامیاب گشته و در طریق تفکر که برآمده از تأله و بحث است، تابش جان می‌یابد و مشتاق حقیقت حضور می‌گردد و حکمت، مجال ملموس و محسوس این حضور است. دستیابی به این بحر بصیرت که البته شایبه بیم جان در آن هست و رنج تن را نیز لازم دارد، نیازمند سلوک معنوی مشتمل بر نظر و عمل است تا آدمی را از سکر ناشی از توهم و شک بیدار کند و با شکستن حصار آن، از نعمتی معنوی و فراخ به نام «اندیشه» که عظیم‌تر از آسمان و کوچکتر از قلب آدمی است بهره‌مند گرداند.

در این طریق، پرسش، راز دانایی و فرزانی انسان اندیشمند است. او به مدد تفکر، پرسش را می‌آفریند و بدین سبب آن را فضیلت دانسته‌اند زیرا مسبوق به عینیت و گفت‌وگوی با عقل و خردمندی است. در کنار استدلال و برهان، معرفت قلبی نیز موجب تأله می‌گردد و از این‌رو، در فلسفه اسلامی، صداقت و تخیل پویا و تصفیه و تهذیب نفس، لازمه سلوک باطنی و اشراق فلسفی در جذب ادراک حضوری حکمت و معارف الهی است. کلمه صداقت نه تنها یک اصطلاح بلکه صفت نفس حکیم است. شور و هیجان مبتنی بر لقاء مسلمات و مشهورات در اذهان بسیط آدمیان که میان بیم و امید برای نیل به حقیقت تلاش می‌کنند، برآمده از بنیاد مکر و سفسطه

و مغلطه اهل جدل است تا آسایش را که میوه جان آدمی است و به تعبیر دینی همان «اطمینان» است، مکدر کنند. شعبده در بساط اندیشه فیلسوفان راستین و اهل صداقت نیست. زیرا حقیقت فلسفه، مبطل سحر و افسونگری و مهد آزادی و آسودگی انسان از تعلق و دل‌سپردگی به خویش و بیگانه است و فنا و محوشدگی در کمالات وجود از نخستین ویژگی‌های آن به‌شمار می‌رود. این معنا در تکرار و تأکید حکیمان مسلمان در تعریف حکمت و فلسفه به «تشبه انسان به باری» قابل استنباط است. سرنوشت تلخ عقل در چیرگی خرافه و سفسطه و تقلید کورکورانه از مصایب مرثیه‌افزا بوده و ندبه‌گوی عظیم حوزه معارف انسانی است و کمتری حاصل آن انهدام اخلاق و انسانیت و ایمان و عقل بوده و هست.

صرف نظر از مسائل و مباحث متعارف و معهود، فلسفه اسلامی، صورت ادراک عقلانی انسان مسلمان از هستی است و درخشش آن مرهون اندیشه حکیمان مسلمان در ساحت معنوی عقل و نقل است. در این میراث، علو روح در گرو تعلق و پیوند با توحید و کمالات ناشی از آن دانسته شده که درواقع عشق کهن و حقیقی انسان محسوب می‌شود.

حکیم فرزانه و فیلسوف عالیقدر جناب آقای دکتر غلامحسین ابراهیمی دینانی - روحی فدا - استاد برجسته فلسفه اسلامی در دانشگاه تهران، نامی آشنا در قلمرو چنین اندیشه‌ای فلسفی و از مفاخر و ذخایر فرهنگی ایران و اسلام محسوب می‌شوند. ایشان از شاگردان برجسته حوزه درس مرحوم مبرور حضرت علامه سید محمدحسین طباطبایی - اعلی الله مقامه الشریف - در حکمت و معرفت بوده و سال‌های گذران زندگی خود را به تعلیم و تعلم اختصاص داده‌اند که در هر دوسویه پربرکت بوده است. در طول بیش از پنجاه سال تدریس فلسفه و عرفان در حوزه اسلامی، بسیاری از دوستداران و دل‌شیفتگان علوم عقلی به شرف صحبت ایشان نائل گشته و اکنون اغلب آن‌ها از استادان برجسته حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور محسوب می‌شوند.

با حضور ایشان، فلسفه اسلامی مجال بیشتری برای تطبیق با دیگر حوزه‌های فکری و فلسفی یافت. در سیره عملی استاد دینانی، متانت و وقار و مهر و عطوفت از یک سو و وارستگی از تعینات مذموم اهل علم، رشک دوست و دشمن است و این همه مبتنی بر حالات روحی و کمالات باطنی و معنوی ایشان است.

موضوع و مضمون اساسی نوشته‌های ایشان، اندیشه وجود است و چهره دلپذیر عقل، درون‌مایه همه آن‌هاست. نثر فلسفی استاد دینانی در عین سادگی و دلنوازی، سحرآسا است و سهولت و صلابت از خصوصیات بارز آن محسوب می‌شود. در حقیقت این نوشته‌ها نه تنها زبان فلسفه اسلامی را تغییر داد بلکه تمهیدی مؤثر و خجسته در تطبیق میان مسائل فلسفه اسلامی و فلسفه مغرب‌زمین به شمار می‌رود. درواقع استاد دینانی با تشخیص نوع زبان و اندیشه عصر خود افقی را گشود که نخستین رهرو آن خود ایشان بود و از آن پس بسیاری از درستداران فلسفه اسلامی طالب تفکر در آن طریق شدند. مع‌هذا ادراک عمیق در کنار درایت دقیق و نیز شیوه تعبیر و تحریر ایشان از فلسفه اسلامی و مسائل و مباحث آن، به‌طور گزیده و پرمعنا، متفاوت با منابع مشابه بوده و مایه مجذوبی مخاطب می‌گردد. درواقع استاد دینانی از حاشیه، متن آفریده و بدایع حکمی بسیاری مطرح کرده‌اند. برای نمونه مجلدات سه‌گانه ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام، کشف‌المحجوب عقل در فلسفه اسلامی است و پیوستگی معنوی و کلید گشایش معانی آن، پرسش است. این نوشته اختصاص به تاریخ عقل در فلسفه اسلامی دارد و جریان و توجع اندیشه در آن مسبوق به بدیع بودن آن است. مجلدات سه‌گانه دفتر عقل و آیت عشق نیز با ظنن آرام و تحلیل‌گونه و با کمال ایجاز خود که لازمه تألیف متنی عرفانی است، روح عرفان را عبارت از عقل به شهود رسیده دانسته و به اقتضای موضوع کتاب که بررسی عقل از منظر عارفان است ظریف‌تر و لطیف‌تر از متن پیشین به توصیف مقام عقل پرداخته است.

پرتو خرد، مشتمل بر بخشی از مقالات و سخنرانی‌ها و گفت‌وگوهای استاد دینانی است که زیر نظر ایشان جمع‌آوری شده و به حسب موضوع ترتیب یافته‌اند. تنوع و تمایز آن‌ها از یکدیگر جذابیت خاصی به این مجموعه بخشیده که انتشار آن مرهون لطف بسیاری از اهل فرهنگ است. باید از استاد دینانی تشکر کنم که افتخار تهذیب و ویرایش آن را به اینجانب سپردند. همچنین استادان بزرگواری که نام آن‌ها در این کتاب آمده و نیز ناشران محترمی که پیشتر چاپ نخست برخی از نوشته‌های این مجموعه را عهده‌دار بودند، با اجازه خود موجب رونق و احیاء مجدد آن شدند.

تَمَّ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ

حسن سید عرب

محرم الحرام، ۱۳۸۴ ش